

OKSANA BELOVA-DALTON

COVID-19 PANDEEMIAST JA INFODEEMIAST TINGITUD VÄLJAKUTSED TERVISEAMETILE, POLITSEI- JA PIIRIVALVEAMETILE NING RIIGIKANTSELEI STRATEEGILISELE KOMMUNIKATSIOONILE

**COVID-19 PANDEEMIAST
JA INFODEEMIAST
TINGITUD VÄLJAKUTSED
TERVISEAMETILE, POLITSEI-
JA PIIRIVALVEAMETILE NING
RIIGIKANTSELEI STRATEEGILISELE
KOMMUNIKATSIOONILE**

OKSANA BELOVA-DALTON

SISEKAITSEAKADEEMIA
ESTONIAN ACADEMY OF SECURITY SCIENCES

Autoriõigus: Sisekaitseakadeemia 2022

Esikaane foto: Shutterstock

Makett ja küljendus: Jan Garshnek

Keeletoimetaja: Signe Steinpilm

ISBN 978-9985-67-374-4 (pdf)

www.sisekaitse.ee/kirjastus

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Vastupanu maskikandmisele ja liikumispiirangutele	7
1.1. Kaitsemaski vastased protestid	7
1.2. Protestid NETS-i muudatuste ja koroonaviiruse vastaste meetmete vastu	8
2. Pandeemia ja infodeemia kui väljakutsed riigi strateegilisele kommunikatsioonile, Terviseametile ja Politsei- ja Piirivalveametile	10
2.1. Pandeemia ja infodeemia väljakutsena riigi strateegilisele kommunikatsioonile	10
2.2. Pandeemia ja infodeemia väljakutsed Terviseametile	14
2.3. Pandeemia ja infodeemia väljakutsed Politsei- ja Piirivalveametile	17
2.4. Eesliini töötajate tunnustamise võimalused	19
Kokkuvõte	22
Kasutatud allikad	24

SISSEJUHATUS

COVID-19 pandeemia tekitas riikide valitsustele eri tasanditel väljakutseid, millega riigiti üritati toime tulla erinevalt. Pandeemia ajal oli vajalik ohjeldada viiruse levikut, hoida töös tervishoiu- ja haridussüsteemi ning toetada piirangute tõttu raskustes majandust (Riigikontroll, 2021, lk 4). COVID-19 pandeemia pani lisaks riikide tervishoiusüsteemile ja majandusele proovile ka riigiasutuste kohanemis- ja arenguvõime teenuste koordineeritud osutamisel, ning vajaduse jääda samal ajal vastutustundlikuks ja läbipaistvaks. Kaasneva infodeemia käigus levitasid koroonaviiruse kohta käivat misinformatsiooni ja desinformatsiooni laialdaselt nii valitsus kui ka valitsusvälised osalejad; see kahjustas avalikke tervisealaseid algatusi, ohutas pingeid ning süvendas diskrimineerimist. Infodeemia tõusus väljendus inimeste usaldamatus riiklike juhtimissüsteemide vastu, samas süvendas infodeemia seda usaldamatust veelgi. (Finestone, 2021, p. 4) Seega on epideemia korral ülioluline juhtida nii hädaolukorra lahendamist kui ka tõhusa kommunikatsiooni korraldamist.

Riigikontrolli (2021, lk 9) ülevaate kohaselt valitses Eestis pandeemia esimese ja teise laine ajal segadus, sest ei olnud täpselt teada, mis olid erinevate asutuste ülesanded kriisiolukorras ning kelle vastutus oli avalikkusele olukorra, plaanide ja valitsuse otsuste selgitamine. Hädaolukorra seaduse järgi peab tervisealast kriisireguleerimist korraldama Sotsiaalministeerium. Samas juhib hädaolukorra seaduse alusel tehtud valitsuse määruste kohaselt mistahes ulatusega epideemia korral hädaolukorra lahendamist ja kommunikatsiooni korraldamist Terviseamet. Kuna aga ei Sotsiaalministeerium ega Terviseamet ei suutnud koordineerida COVID-19 pandeemiast tingitud ja kogu riiki hõlmava kriisi lahendamist, võttis koordineeriva rolli enda peale Riigikantselei. (Riigikontroll, 2021, lk 9–10) Oluline on rõhutada, et alates eriolukorra väljakuulutamisest osutus Terviseametile suureks abiks valitsuse kehtestatud piirangute rakendamise kontrollimisel Politsei- ja Piirivalveamet, mis pidi kohanema tavapäraest ülesannetest erinevate ja ka tavapärastele ülesannetele lisanduvate tegevustega. Õiguskantsleri Ülle Madise (2021) sõnul on Eesti ühiskonda pandeemia tõttu tabanud meeoleolu langus ja tigiduse tõus. Tegutsedes enda jaoks uues rollis, said eesliini politseinikud riigi esindajatena tihtilugu seda tigidust enda peal tunda.

Juba alates 2011. aastast näitasid Terviseameti riskianalüüsid, et raskete tagajärgedega epideemilise nakkushaiguse tekke ja leviku tõenäosus on suur. Terviseameti 2017. ja 2018. aasta riskianalüüsid rõhutasid, et ulatusliku tervisealase kriisi puhul ei ole Eestis vajalikke meditsiinivarusid ning Terviseametil ei ole piisavalt töötajaid, et mehitada kriisi juhtimiseks vajalikku struktuuri. Neid ohumärke aga eirati. 2019. aastal toimunud asutuste koostööõppuse järel anti Terviseametile soovitus „luua selge arusaam, millised hädaolukordade juhtimiskeskused rajatakse, kuhu need rajatakse ja kuidas kõik sündmuse lahendamisse kaasatud asutused kõikidel tasanditel infovahetust peavad“, kuid „koordinatsiooni ja vastutuse ebaselguse probleem tervisevaldkonna hädaolukordade lahendamisel ulatub aga Terviseametist väljapoole“ (Riigikontroll, 2021, lk 7).

Kaasatud asutuste koordineeritud tegevuse ja infovahetuse kõrval oli pandeemia ajal oluliseks probleemiks ka avalikkuse ametlik teavitamine olukorrast ja valitsuse otsustest. Juhtus nii, et kriisiolukorras teabe järele janunevale ühiskonnale andsid valitsuse otsuste ja kavatsuste kohta infot valitsusliikmed. Samal ajal avalikustasid valitsust nõustava teadusnõukoja liikmed ettepanekuid, mis olid valitsusele veel tutvustamata. Näiteks tekkis esimese ja teise pandeemialaine ajal olukordi, kui valitsus kuulis teadusnõukoja ettepanekuid õhtustest uudistesaadetest, see aga tekitas valitsusele kohustuse anda avalikkusele aru ettepanekute kohta, mida valitsusliikmed ei olnud veel ise teadusnõukojalt kuulnud. Selle tulemusel tekkis olukord, et valitsuse kavatsustest ja otsustest sai avalikkus teada mitu korda nädalas mitmel erineval viisil. Kui otsustusprotsessi lõpuks esialgseid ettepanekuid ja kavatsusi muudeti, siis oli avalikkus segaduses, millised piirangud ja suunised lõpuks kehtestati ning mis jäi pelgalt ettepanekuks. Lisaks sellele juhtus, et valitsuse otsuseid rakendavaid asutusi teavitati valitsuse juhustest samal ajal avalikkusega, mille tõttu ei suutnud need asutused tihtilugu valitsuse suuniseid inimestele, ettevõtetele ja asutustele kohe täiendavalt selgitada. See võis omakorda tekitada palju tõlgendusi ja segadust. (Riigikontroll, 2021, lk 10–12) Samuti väidab Paloma Kõõt Tupay (2021a), et kui riigivõim ei selgita piisavalt oma otsuseid, külvab see inimestes umbusku ja hirmu.

Selline olukord soosis pandeemia ajal vandenõuteoreetikuid, kes väitsid, et inimestele valetatakse, et koroonaviirust ei ole tegelikult olemas ning kogu pandeemia eesmärk on piirangute ja vaksineerimise kaudu võtta inimestelt ära nende põhiõigused, teenida lavastatud kriisi pealt tohutult raha, kehtestada totalitaarne riigikord jne. Vandenõuteooriate laialdane levik pandeemia ajal mõjutas inimeste arusaamu ja käitumist. (Belova-Dalton, 2021) Näiteks 2020. aasta märtsis uskus Euroopa Komisjoni (2021) 28 riigis läbiviidud uuringu kohaselt kolm inimest kümnest, et koroonaviiruse levikut põhjustab tahtlikult kas välisjõud või mistahes muu jõud. Inimestes tekitas suurt hirmu ka kriisi globaalsus, kuna maski kandmist, kodudesse jäämist ja vaksineerimist ei kehtestanud üks Eesti poliitiline erakond, vaid sellega puutusid kokku inimesed üle maailma.

Vandenõuteooriad on oluline osa infodeemiast, mis on ÜRO globaalse kommunikatsiooni osakonna (ehk UNDGC, 2020) kohaselt takistuseks tõhusale avalikule tervisealasele reageerimisele ning põhjustab inimeste seas segadust ja usaldamatust. Näiteks ilmnes Zavadskaya ja Sokolovi (2020) uuringust, et Venemaal mõjutasid usaldust valitsuse, tervishoiusektori ja riigiasutuste vastu tervikuna ning arvamust riigi kriisihaldamise kohta mitte niivõrd COVID-19 läbipõdemine, haiguse kartmine või kokkupuutumine tervishoiusüsteemiga ega isegi majandusraskused, vaid just COVID-dissidentlus ehk keeldumine suhtuda pandeemiasse tõsiselt. COVID-dissidendid moodustasid 38% valimist ning uskusid vandenõuteooriaid koroonaviiruse kohta.

Uuring keskendub pandeemia esimesele ja teisele lainele ehk kriisi arengutele kuni 2021. aasta suveni. Siis ei olnud veel alustatud Eesti inimeste laiaulatusliku vaksineerimisega ega olnud vastu võetud nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seaduse (NETS) muudatusi, mis lihtsustasid Terviseametil teiste asutuste kaasamist kriisi lahendamisse ning samuti lubasid Terviseametil ja Politsei- ja Piirivalveametil trahvida era- ja juriidilisi isikuid kehtestatud nõuete, nt maskikandmisekohustuse ja liikumiskiirangute rikkumise eest. Seega on uuringu fookuses vastupanu maskikandmisele ja liikumiskiirangutele ning see, kuidas Terviseamet, Politsei- ja Piirivalveamet ja riigi strateegiline kommunikatsioon püüdsid tulla toime olukorraga, kus inimesed riigi ühtse ja läbipaistva sõnumi puudumise, sanktsioonide puudumise või siis infodeemia, sealhulgas viiruslikult levivate valeuudiste ja vandenõuteooriate tõttu ei allunud riigi suunistele ega eesliini töötajate korraldustele.

Uuringus käsitletakse seega nii pandeemia kui infodeemia levikut väljakutsena Eesti riigi strateegilisele kommunikatsioonile, Terviseametile ning Politsei- ja Piirivalveametile.

Vajaliku teabe saamiseks viidi läbi Riigikantselei, Terviseameti, Politsei- ja Piirivalveameti ja Kaitseväge ametnikega poolstruktureeritud intervjuud. Uuringus tuuakse välja ka soovitused olukorra parendamiseks ja eesliinitöötajate tunnustamiseks. Nende soovitustega võib arvestada nii praegu kui ka tulevaste kriiside lahendamisel.

1. VASTUPANU MASKIKANDMISELE JA LIIKUMISPIIRANGUTELE

1.1. KAITSEMASKI VASTASED PROTESTID

Usaldamatus valitsuse ja riigiasutuste, eriti politsei suhtes väljendus üle maailma kerkinud massilistes protestides. Koroonaviiruse teise laine ajal hakkasid inimesed üle maailma kogunema, et protestida riikide kehtestatud koroonaviiruse vastaste piirangute, sealhulgas kaitsemaskide kohustusliku kandmise vastu. Näiteks kogunes 15. augustil 2020 mitusada inimest Madridi kesklinnas (BBC News, 2020); 18. novembril 2020 kogunes ligikaudu 10 000 inimest Berliini kesklinnas, et protesteerida seadusemuudatuste vastu, mida kavatseti sisse viia koroonaviiruse vastaste piirangutega seoses (BBC News, 2020a). Meeleavalduses osalesid ka vaktsiinivastased ja paremäärmuslased. Vastuseks politsei veenmisele kanda maski ja hoida distantsi, viskasid protestijad politseiametnike pihta kive, pudeleid ja ilutulestikurakette; politsei aga kasutas inimeste hajutamiseks veekahureid. Saksa parlamendi arutelu valitsusele pandeemia ajal rohkemate õiguste andmiseks võrreldi 1933. aasta aktiga, mille alusel anti seadusandlik võim Adolf Hitlerile. Selliseid proteste on paremäärmuslaste ja vandeteoreetikute poolt ohutatuna Saksamaal mitmeid kordi korraldatud. (BBC News, 2020a) Ajalehe Postimees kajastus Berliini protestist hõlmas muuhulgas infot, et meeleavaldusest „võtsid osa ka politsei juuresolekul Hitleri-tervitust teinud uusnatsid“ (Postimees, 2020). Alternatiivuudiste portaali Telegram.ee aga kajastab Berliini protesti selliselt, et tuua esile ja halvustada just politsei tegevust:

Pealinnas saatis erinevaid meeleavaldusi kokku ligi 1000 politseinikku. Ainuüksi Alexanderplatsil toimus samaaegselt neli meeleavaldust, mis olid ümbritsetud punase-valge lindi ning politseinikega. Ametnikud jälgisid, et korraga ei oleks ühes kohas koos üle 50 meeleavaldaja ning inimeste vahele jääks 1,5 m. /.../ Viimased meeleavaldised Berliinis kulgesid politsei sõnul ilma suuremate vahejuhtumiteta – sellest hoolimata vahistati ligi 200 meeleavaldajat, suur osa neist väga robustseid jõumeetodeid kasutades. (Tõnumaa, 2020a)

Maskivastasteks protestideks ristitud meeleavaldused on toimunud üle maailma, kaasa arvatud Eestis. 3. veebruaril 2021 kogunes Vabaduse väljakule ligikaudu 300 inimest. 28. septembril 2020 loodi Facebookis leht „Protesteerime Maskikohustuse Vastu“, mida 08.03.2021 seisuga jälgis 59 inimest (26.04.2021 seisuga oli veebileht suletud). Vabaduse

väljakul protesteerisid inimesed maskikandmise kohustuse ja inimõiguste riivamise vastu. Üks meeleavalduse eestvedajatest, jurist Andrei Vesterinen selgitas, et inimeste kogunemise eesmärgiks on „avaldada arvamust, et vabariigi valitsuse otsus on ebaseaduslik“. (Krjukov, *et al.*, 2020) Meeleavalduse teine eestvedaja William Koval, kes arvati pärast meeleavaldust Reformierakonna koosseisust välja, väitis:

*Kõik uuringud näitasid varem, et maski kandmine ei aita viiruse vastu ja nüüd, kui see viirus tuli, äkki see mask muutus jälle kasulikuks ja põhimõtteliselt kohtleme seda maski nagu püha lehma, et see ongi ainus asi, mis päästab meid sellest kindlast-kindlast surmast, mis meid kõiki ees ootamas on. (Krjukov, *et al.*, 2020)*

William Kovalil on ka Facebooki grupp „Koos muudame maailma paremaks“, mis levitab teavet, mis halvustab koroonaviiruse vastaseid meetmeid ja vaksineerimist. Kuna grupil on märkimisväärselt jälgijaid (25.03.2022 seisuga 26 000), on ekspert H kohaselt sellel sotsiaalmeedia kanalil potentsiaali inimesi mõjutada ja mobiliseerida.

1.2. PROTESTID NETS-I MUUDATUSTE JA KORONAVIIRUSE VASTASTE MEETMETE VASTU

Alates 31. märtsist 2021 algasid igapäevased protestid NETS-i (nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seaduse) muutmise seaduse eelnõu vastu. Muudatused lubavad edaspidi ka PPA-l trahvida inimesi haiguste leviku takistamiseks määratud piirangute rikkumiste eest, varem oli see lubatud vaid Terviseametile (Nael, 2021). Inimesed mõistsid selle muudatuse sisu oma õiguste riivamise ning politsei volituste laiendamisena. EKRE hääletas eelnõu Riigikogu menetlusest välja arvamise poolt, hoiatades, „et see seadusandlik muudatus sillutaks teed Eestist politsei riigi kujundamisele ja totalitaarse kontrolli kehtestamisele“ (Objektiiv, 2021). Sellest mõjutatult hakkasid aktivistid koguma allkirju politsei riigi vastu, kartes sealhulgas, et politsei hakkab nakkushaiguste vastaste meetmete täitmist kontrollides oma volitusi kuritarvitama.

Protestidele tuli päevas 70 kuni 200 inimest. Esialgu toimusid protestid Riigikogu ees, siis Vabaduse väljakul ja hiljem ka Kadriorus. Toompeal hoidis protestijatel silma peal ka märulipolitsei. Ekspert X-i arvamuse kohaselt olid protestijatel liidrid, kes püüdsid reporterite tähelepanu ning ässitasid inimesi plaksutama, kallistama või rongkäike moodustama, eirates koroonaviiruse vastaseid piiranguid. Samas esines palju süüdistusi politsei suhtes, nt et Eesti politsei, Vene OMON ja Saksa gestaapo on sama asi, ehk võideldakse oma inimeste vastu. Toodi näiteid Itaaliast, kus politseinikud olevat vormiriided seljast ära võtnud ja ühinenud meeleavaldajatega, kuna ei tahtnud võidelda oma rahvaga. Ekspert X-i sõnul küsisid protestijad, kas Eesti politseinikud võtaksid samuti vormiriided seljast ära. Nimelt toimus 6. aprillil 2021 Roomas meeleavaldus, kus osalesid peamiselt restoranide ja väikeärde omanikud, kes väitsid, et koroonaviiruse vastased piirangud hävitavad nende ärisid; ühel hetkel toimus protestijate kokkupõrge Itaalia märulipolitseiga (Dettmer, 2021).

Selle näite põhjal on eredalt näha, et Eesti inimesed on osa maailma infoväljadest ja maailmas toimuvatest protsessidest. Sarnased *lockdown*’i vastased protestid on toimunud Austrias, Suurbritannias, Soomes, Rumeenias, Šveitsis, Poolas, Prantsusmaal, Bulgaarias, Serbias ja Hollandis. Lisaks majandusprobleemidele pani inimesi ja poliitikuid muretsema, et pärast pandeemiat on raske nõuda tagasi õigusi ja vabadusi, mida pandeemia ohjeldamiseks ohverdati. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna riigiõiguse lektor *dr. iur.* Paloma Krõõt Tupay väidab aga, et COVID-19 ohjeldamiseks tehtud riigivõimu otsused

ei osutunud Eesti demokraatiat ohustavateks teguriteks ega ole ähvardanud Eesti riigi püsimist:

Samuti ei ole kriisiolukord endaga kaasa toonud üksnes võimu keskendumist valitsuse kätte, vaid elavdanud ka valitsuse tegevuse üle teostatavat demokraatlikku kontrolli. Lühendatud menetluste kiuste on Riigikogu opositsioon eest vedanud seadusemuudatuste sisulist arutelu, täitevvõimu tegevust jälgivad kriitiliselt nii ühiskonna kui ka ajakirjanduse häälkandjad. Õiguskantsler täidab oma ülesandeid nii põhiseaduslikkuse järelevalvajana kui ka ombudsmanina. Jääb siiski loota, et seadusandja leiab kunagi ka piisavalt julgust, et tugevdada Riigikogu parlamentaarse kontrolli funktsiooni. (Tupay, 2020, lk 179).

Samuti ei muuda Tupay arvates NETS-i muudatuste vastuvõtmine Eestit politseiriigiks. Need volitused, mis seadusemuudatusega politseile anti, olid tegelikult politseil juba olemas. Vaidlus kõnealuse seadusemuudatuse üle näitas aga, et riigivõim peaks oma otsuseid rohkem selgitama ja looma selgust, et mitte külvata inimestes umbusku ja hirmu. (Tupay, 2021a)

2. PANDEEMIA JA INFODEEMIA KUI VÄLJAKUTSED RIIGI STRATEEGILISELE KOMMUNIKATSIOONILE, TERVISEAMETILE JA POLITSEI- JA PIIRIVALVEAMETILE

2.1. PANDEEMIA JA INFODEEMIA VÄLJAKUTSENA RIIGI STRATEEGILISELE KOMMUNIKATSIOONILE

COVID-19 pandeemiast on saanud väljakutse riikide strateegilisele kommunikatsioonile ning peamise probleemina nähakse valeinfo laialdast levikut. Näiteks käivitas Euroopa Komisjon projekti, mille üks eesmärk on üle vaadata ELi liikmesriikide strateegilise kommunikatsiooni õppetunnid varem toimunud tervise- ja majanduslike kriiside puhul. Valeinfo levitamiseks ja oma populaarsuse tõstmiseks on ka Eesti vandenõuteoreetikud kasutanud kriisiolukorras ära ametlikke sõnumeid, milles on esinenud vastuolusid. Ekspert H sõnul tegi Kaitseväge koostööd Riigikantsleiga, et kaardistada potentsiaalsed valeinfo levikukohad või grupid, sest COVID-19 kriisi alates oli näha, et leidub inimesi, kes kasutavad kriisi sotsiaalmeedias oma jälgijaskonna suurendamiseks. Oluline on siinjuures kaardistada neid, kes on oma nime, brändi või grupiga tõesti mõjukad ja paljude jälgijatega, kuna üksikud inividid ei mängi nii suurt rolli.

Ekspert R väidab, et Eesti Vabariigi korraldused pandeemia teemal on olnud puudulikud ning andnud vandenõuteoreetikutele kinnitust, et nende varasem jutt on tegelikult õige. Ekspert G sõnul peaks aga iga valitsuse korraldusega kaasnema sanktsioon. Kui maski kandmine tehti novembris 2020 kohustuslikuks, siis ei kaasnenud sellega sanktsioone. Seega enne NETS-i muudatuste vastuvõtmist maikuu 2021 puudus politseil õigus karistada maski kandmisest keeldujaid, kes muul moel korda ei rikkunud. Sanktsiooni puudumisel ei ole õigusnorm legitiimne ning see tekitab inimestes negatiivset reaktsiooni. Ekspert G rõhutab, et teole peab järgnema tagajärg, kui seda ei järgne, on norm elanikkonna jaoks naeruväärne, sellest ei peeta kinni ja tekivad konfliktsituatsioonid.

Pandeemia esimene ja teine laine tekitasid kommunikatsiooni poolest keerulise olukorra. Ekspert G sõnul öeldi nädala (1.03–4.03.2021) alguses, et kaubanduskeskused jäävad lahti, aga siis järgmisel või ülejärgmisel päeval, et kaubanduskeskused suletakse: „Kas ühepäevase vahega tegelikult ka reaalselt midagi muutus? Me ei saa kahetisi sõnumeid välja anda“. Ekspert G soovib vaadata Soome näidet, kus meetmed olid karmimad ja jõulisemad, aga olukord oli palju rahulikum kui Eestis. Sama olukord oli Lätis, seega nendib ekspert G, et me ei peagi ise kõike leiutama, vaid saame vaadata, kuidas tullaakse olukorraga toime meid ümbritsevates riikides.

Samas tekib kommunikatsiooni puhul ühtse sõnumi vajaduse argument. Ühest küljest soovitas Tartu Ülikooli kultuurisemiootika professor Peeter Torop (2020) koroonakriisi olukorra lahendamiseks neutraalset ja ausat seletamist, mis aitaks ühiskonda rahustada, ning kiitis matemaatikute ja füüsikute koroonakriisi lahtiseletamist:

Poliitikute lahmimise ja hämmamisega harjunud inimesed ei uskunud olukorra ametlikke selgitusi ning viina, villaste sokkide ja hanerasva vaimus alpimised ainult valasid õli tulle. Lisandub nõukogudeaegne kogemus kollektiivses kultuurimälus. Seega oli massihüsteeria lihtsalt argipoliitika loogiline jätk. Massihüsteeria tekib kergemini seal, kus puuduvad arusaadavad argumenteeritud selgitused. Ja kui pole võimalik veel viirust ennast mõista, saab luua ülevaateid tema levikust ja ohvritest ning eksperthinnanguid tema levimise loogikast ning eneseisolatsiooni ja viiruse levimise suhtest. Matemaatikud ja füüsikud on olnud väga tähtsad viirusohu ratsionaalsed seletajad. Neutraalne ja aus seletamine rahustab ühiskonda. Nagu Albert Camus oma romaanis „Katk“ ütleb, „ainus vahend katku vastu võitlemiseks on ausus“.

Samas aga väidab ekspert R, et meediapilti vaadates oli meil siiski liiga palju kõneisikuid:

Meil on Krista Fisher – statistilise-matemaatika professor –, Irja Lutsar, Karmel Joller, siis räägib Tanel Kiik, siis räägib peaminister, siis räägib keegi Terviseametist, siis räägib keegi kriisistaabi juht. Igaüks räägib, ja need ei lähe tingimata kõik omavahel kokku. See tekitab inimestes sellise tunde, et neile valetatakse.

Ühtse sõnumi vajadust kriisiolukorras rõhutavad ka teised eksperdid, kelle järgi oleks ideaalne, kui sõnumite kulg oleks planeeritud ning kui sõnumid oleksid omavahel seotud, selged ja läbipaistvad. Ekspert M-i järgi on pandeemia teema väga lai, aktuaalne ning puudutab emotsionaalselt suuri elanikkonna rühmi. Mida ühtlasem ja koordineeritum on riigi strateegiline kommunikatsioon (mille all mõistetakse mitte üksnes ministeeriumite infot, kõnepunkte vms, vaid samuti valitsusse kuuluvate ja mitte kuuluvate poliitikute konkreetseid sõnavõtte), seda parem. See on väga oluline, eriti seetõttu, et olukord kestab väga kaua, mis tekitab väsimust teemast, meetmetest, hirmu- ja ohutundest jne. Seega on poliitikutel väga suur vastutus, et mitte kasutada koroonaviiruse ja selle vastaste meetmete teemat otseselt või kaudselt poliitilises võitluses ning seda küsimust mitte politiseerida. Paraku ei saa öelda, et seda pandeemia esimese ja teise laine ajal ei toimunud.

Ekspert R on rõhutanud pandeemia ajal vandenõuteoretikute produktiivset, tõhusat ja oskuslikku propagandamaterjalide koostamist ja jagamist. Kui valitsuse pressikonverentsi kestus oli keskmiselt 45 minutit kuni tund aega ning selle sõnumiks oli valdavalt kutse kanda maski, pesta käsi, hoida distantsi ja hoida Eesti elu avatuna, siis võis vandenõuteoretikute propagandavideo kesta näiteks 2 minutit ja 47 sekundit ning olla oma põnevuse poolest võrreldav ISIS-e videoga, kuna igavale tõele eelistatakse tihti kasvõi väikest salapära. Kõnealused videod on eestikeelsete subtiitritega ning kasutavad ERR-i materjali, „Aktuaalse kaamera“ lõike, TV3 uudiseid, Eesti poliitikute väljaütlemisi vms:

See tähendab seda, et vandenõuteoreetikud on kasutanud meie enda loodud materjali selleks, et jõustada oma agendat ja naeruvääristada üldse seda kõike, mida me teeme ehk siis piltlikult öeldes riputatakse meile külge valet silti. Et riik ju valetab – vaata, nad on ju ise öelnud. Vaata – esimese Covidi ajal oli see tohutu vaidlus, kas me maski peame kandma või ei pea, kas mask aitab või ei aita. Covid 2.0 ajal ilmunud propaganda materjalides ja videotes on väga selgelt välja toodud Arkadi Popovi mingisugused väljütlemised, kus ta ütleb, et mask ei aita. „Aga miks meid nüüd suukorvistatakse, kui mask ei aita?“ – küsivad vandenõuteoreetikud. Arkadi Popov, kes on umbes riigi poolt kuulutatud peaaegu nagu rahvuskangelaseks, ütleb esimese viiruse puhangu ajal neid asju, aga ometi kanname me täna kõik maske, miks? Meile valetatakse.

Ekspert R toonitab, et selliste veebis levitavate videote arv on märkimisväärselt suurenenud. Videotes kasutatakse nii välismaiseid kui ka Eesti klippe, mida kombineeritakse ja mille peale loetakse teksti. Oluline on siinjuures, et sellised videod loovad kohalikku konteksti, andes mõista, et näidatav toimub Eestis.

Ekspert M-i sõnul on selleks, et takistada selliseid väärtõlgendusi ja teabe näitamist väärvalguses, vaja tõhusat kommunikatsiooni, väga täpse teabe olemasolu – pigem vähem, aga sisulist teavet. See ülesanne on riigi strateegilises kommunikatsioonis õnnestunud vahel paremini, vahel halvemini. Näiteks alates eriolukorra esimestest päevadest hakati tõlkima infot ka vene ja inglise keelde, tekkisid veebisaidid nagu Kriis.ee, kus lihtsas keeles selgitati pandeemia-vastaste meetmete olemust ja tähtsust, anti nõu, kuidas käituda, et vähendada nakatumisriski jne. Need meetmed tasusid ennast ära ning inimesed kasutasid neid ressursse informatsiooniallikana. Vahepeal tuli juurde väga palju uut infot ning väljakutseks oli aegunud info õigeaegselt uue vastu vahetamine, nõnda et info oleks endiselt lihtsasti arusaadav ja ligipääsetav ning kõige aktuaalsem info oleks esiplaanil, et inimesed saaksid infovoolus paremini orienteeruda.

Ekspert M-i sõnul ei ole vandenõuteoreetikutega mõistlik ametlikes kanalites vaielda, kuna see mürgitab inforuumi. Pigem on mõistlik pöörata tähelepanu tingimustele, milles vandenõuteoreetikute tegevus hoogu saab. Peab looma keskkonna, milles see hoog väheneb. Ühest küljest aitab haridus, meediapädevus, teisest küljest süstematiseeritud ja sihikindel inforuumi kvaliteedi parandamine. See on töö meediaasutustega, nende oskus mitte saada poliitiliste provokatsioonide ohvriks, oskus esitada küsimusi. Meedia eraettevõtted vastutavad inforuumi kujundamise eest – kas nad sihivad *clickbate*'i või tajuvad oma olulist rolli inimeste informeerimisel koroonaviirusest. Sellise infokeskkonna loomine on pikaajaline eesmärk, mis hõlmab palju osapooli, kaasa arvatud haridussüsteem ja kodanikuühiskond.

Ekspert H sõnul levis kevadel 2020 sotsiaalmeedias suure hooga „Tallinn lukku“ kampania, mille käigus levitatud valeinfo järgi oli Kaitseväel ülesanne kontrollida, et Tallinn oleks piiratud ja seda oleks võimalik ülejäänud Eestist eraldada. Selle info pidi Stenbocki maja lõpuks sotsiaalmeedias ametlikult ümber lükkama, kuna seda uskus liiga palju inimesi üle Eesti. Ka ekspert Y kinnitab, et kõigele ei reageerita, kuid vajadusel siiski. Ekspert H aga soovib enda sõnumite propageerimisel kasutada huumorit, et vastaspoolt veidi naeruvääristada, näiteks teha positiivseid meeme, kuna ka vandenõuteoreetikud kasutavad tõhusalt visuaali – „sama asja on võimalik teha ka meil, kasutada visuaalset poolt ära läbi huumori, kuna see töötab hästi, jõuab hästi sihtgruppideni, ja kõigile meeldib huumor“.

Ekspert Y-i sõnul käivitas Riigikantselei muuhulgas projekti „Veebimeedik“. See on Sotsiaalministeeriumi ning perearstide, arstitudengite ja teiste meditsiinitöötajate koostööprojekt, mille raames loodi Facebooki veebileht, kus vabatahtlikud, kes sinna kogukonda

kuuluvad, võtavad sõna koroonaviirusega seotud meditsiiniküsimustes. Tehakse postitusi aktuaalsetel teemadel (näiteks, kas pärast vaksineerimist võib loovutada verd). Projekti teine osa näeb ette, et needsamad arstid liituvad Veebimeediku nime all aruteludega sotsiaalmeediagruppides ja veebilehtedel, et anda seal teaduspõhist selgitust. See jääb kestma ka pärast koroonakriisi lõppu, kuna ekspert Y-i väitel „teenused inimestele ja riik peavad olema seal, kus on inimesed. Kui inimesed veedavad hästi palju aega sotsiaalmeedias ja ammutavad sealt infot, siis peab riik olema seal kättesaadav, minema sinna, kus need arutelud päriselt toimuvad“. Ekspert Y nendib, et oluline on levitada vastunarratiivi mitte üksnes televisioonis, vaid ka sotsiaalmeedias.

Samas esineb ekspert N-i sõnul tendents, et heal ajal, kui nakatumisi on vähe, on raske inimestele kommunikeerida ja arusaadavaks teha, et neil on vaja olla eriti valvsad, et viirus uuesti ei eskaleeruks. Loogiline on, et kui nakatumiste number on väike, muutuvad inimesed järjest vähem valvsaks, unustavad maski koju ja kogunevad suuremates gruppides. Alles siis, kui uued piirangud on tulemas ja viirus suure hooga jälle levib, mõistavad inimesed, et probleem ei ole kuhugi kadunud. Seega on raske põhjendada ennetust, aga kerge probleemile reageerimist.

Ekspert G sõnul võib kommunikatsiooni osas rääkida kahest perioodist: sügis 2020, kui oli näha, et suhtlemine oli üsna konarlik, ja uue valitsuse ametisse astumine, kui paistis, et ei oldud valmis kriisi eskaleerumiseks, mille tõttu tulid esimesed otsused väga suure viivitusega. Ekspert G toonitab, et valitsusel peavad olema ka kõige radikaalsemad plaanid, mida teha siis, kui kriis läheb väga suureks. Kuna pehmete meetmetega ei saa alati hakkama, peab kommunikatsioon lähtuma sellest, et on vaja ka raskeid sõnumeid edasi anda.

Ekspert T kohaselt ei olnud COVID-19 teise laine ajal valitsuse korraldused piisavalt konkreetseid, kuna ring, kellega arvestati, oli väga suur. Kõik osapooled tahtsid enda mõtete ja arusaamadega arvestamist, mille tõttu olidki valitsuse korraldused üldsõnalisel, raskesti mõistetavatel ja PPA-le raskesti rakendatavatel, kuna inimesed said korraldustest ühtmoodi aru, aga politseiametnikud teistmoodi, mille tõttu tekkis konflikte.

Ekspert Y-i sõnul on ühtset sõnumit ülimalt keeruline luua, kuna tuleb arvestada sellega, et iga inimene lähtub oma huvidest. Eksperti huvi on olla parim ekspert oma valdkonnas ning poliitiku huvi on võita hääli. „Sageli häälte võitmine ja kriisi lahendamine ei lähe omavahel kokku ja seal tekivad maailmavaatelised küsimused. Poliitik, kes põhimõtteliselt ei usu inimese vabaduse piirangutesse, ei võta omaks sõnumit, et keegi hakkab nüüd vabadusi piirama.“ Ekspert Y järeldeb, et riigi sõnum saaks olla palju ühtsem, aga see kriis õpetas väga selgelt, kus on reaalse võimaluste piirid, mida päriselt saab teha ja mis jääb mõtlemiseks. Tema arvates on ka valitsused erinevad: igal valitsusel on oma head ja halvad küljed.

Samas on riigiasutuste üheti mõistetavad ja läbipaistvad sõnumid siiski vajalikud. Intervjueritud ekspertide kohaselt peaks pandeemia ajal sõnumeid formuleerima Terviseameti ja ka Riigikantselei abil Sotsiaalministeerium, ning jagama neid teiste riigiasutustega. Ekspert G arvates peaks aga riigi strateegilise kommunikatsiooni eest vastutama Riigikantselei kui peaministri kantselei ja büroo. Seega kajastub nendes arvamustes Riigikontrolli (2021, lk 9) ülevaates väljatoodud segadus, milline asutus ulatusliku tervisealase kriisi olukorras täpselt mille eest vastutab.

2.2. PANDEEMIA JA INFODEEMIA VÄLJAKUTSED TERVISEAMETILE

Alates 24.11.2020 sai maski kandmine avalikus ruumis kohustuslikuks. Politseipatrullid käisid näiteks poodides ning tegid järelevalvet, et inimesed kannaksid maske. Kui ini-

mene ütles politseile, et ta ei kanna maski, sest ta lihtsalt ei taha seda kanda või ei pea seda vajalikuks, siis oli politseiametnikel õigus teha talle hoiatus, et tema suhtes võib kasutada vahetut sundi, kui ta ei täida maskikandmise korraldust. Kui aga inimene seletas politseile, et ta ei saa kanda maski tervislikel põhjustel, siis oli politseil õigus isik tuvastada ja esitada andmed Terviseametile. Terviseamet võis pädeva ametiasutusena kutsuda inimese vestlusele ning kui maski mittekanndmiseks tervislikke põhjusi tegelikult ei esinenud, siis teha ettekirjutuse koos sunniraha hoiatusega.

Siiski piirdus ekspert Z-i info kohaselt Terviseameti tollaegne järelevalvetegevus äärmuslike juhtumitega, näiteks väga tõsiste probleemide esinemisel haiglates, kuna kontrolliks puudus vajalik professionaalne ressurss. Terviseamet hakkas menetlema pandeemiavastaste meetmete rikkumist alles alates jaanuarist 2021, kui sinna suundus ametiabi palve korras viis vääртеomenetluse ja kohtualase kogemusega politseiametnikku. Näiteks ilmus ERR-is uudis, et Terviseamet algatas 29. jaanuaril vääртеomenetluse parlamendiliikme Aivar Koka (Isamaa) suhtes, kes rikkus karantiinikohustust ja osales Jõgeva vallavolikogu istungil (Pärli, 2021).

Alles maikuu 2021 võeti vastu nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seaduse muudatus, mille järgi on nüüd võimalik rahaliselt karistada valitsuse või Terviseameti kehtestatud korraldusi rikkunud era- ja juriidilisi isikuid. Enne seda oli võimalik vaid vääртеokorras karistada karantiininoüete rikkumise eest. (Pärg, 2021) Just sellel ajal viidi läbi käesoleva uuringu ekspertintervjuud. Ekspert K kohaselt oli kõige suurem probleemkoht eneseisolatsiooni nõuet rikkunud inimestega see, et neid oli raske telefoni teel veenda kohale tulema. Oli inimesi, kes tulid kohale, ja oli inimesi, kes üritasid igat moodi vääртеomenetlusest kõrvale hiilida. Sellel juhul võidi inimest hoiatada, et järgmise rikkumise korral toimetatakse ta sundtoomise määruse alusel kinnipidamiskeskusesse, nii et ta karistusest ei pääse. Mõned Terviseametisse menetlustoimingutele tulnud inimesed ütlesid, et rikkusid eneseisolatsiooni teadmatusel; mõned, et vajadusest (nt mitme lapse vanemad, kes olid rahalises hädas, nii et isa pidi rikkuma eneseisolatsiooni nõuet ja minema tööle ning COVID-haige ema pidi minema toidupaki järele). Seega arvestati menetluse läbiviimisel kergendavate ja raskendavate asjaoludega. Tihtilugu ei teadnud inimesed, et saavad pöörduda kohaliku omavalitsuse poole, kui nad on COVID-haiged ning neil ei ole kedagi, kes tooks neile toitu.

Ekspert K sõnul tuli inimestega väga palju suhelda ning see nõudis palju energiat. Menetlusega jätkati alles siis, kui inimene oli jõudnud arusaamisele, mida ta oli teinud. Oli ka neid, kes ei arvanud, et nad on pannud toime rikkumise, vaid jäid endale kindlaks ja uskusid, et maksavad trahvi ilma põhjusega. Oli inimesi, kes läksid endast välja, kuuldes, et helistatakse Terviseametist, ja ütlesid, et koroonaviirust ei ole olemas jne. Neile seletati, et karistusest riigi korralduste rikkumise eest niikuinii ei pääse ja kergendavaid asjaolusid siis ka ei ole, kuna inimene ei tee koostööd. Terviseameti ametnikud ei vaielnud koroonaviiruse olemasolu üle, kuna see ei olnud menetluse eesmärk, samas aga tehti selgeks, et inimesel on õigus uskuda seda, mida tema usub. Kui inimene mõistis, et tal ei ole valikut, ta rahunes ja allus menetlusele, kuigi arvas, et see oli mõttetu. Ekspert N-i järgi tekkis olukordi (kuigi vähe), et pika helistamise jooksul sattus küsitletavate sekka ka inimesi, kes töötasid ametnikele vastu, väites, et COVID-it ei ole olemas. Sellised isikud ei nimetanud oma lähikontaktseid ja seadsid sellega teisi ohtu. Selle tõttu tekkiski vahel Terviseameti ametnikel tunne, et helistamisel ei ole mõtet. Siiski tehti tööd väga innukalt niipalju kui suudeti; vahepeal kuuldi ka kiitust ja tänusõnu.

Ekspert K kohaselt pidi avalikus ruumis maski mittekanndvalt inimeselt küsima, miks nad maski ei kanna. Juhul kui see oli tervislikel põhjustel, pidi isik tõestama (nt digilooga), et tal on maski kandmisel teatavad meditsiinilised vastunäidustused. Kui inimene ei olnud

nõus seda tõestama, võis politsei paluda tal kanda maski, ning kui ta ei teinud ka siis koostööd, võidi teha suuline või kirjalik ettekirjutus ja seejärel anda uus võimalus mask ette panna. Kui inimene aga keeldus, oli võimalik anda talle kätte kutse Terviseametisse. Samas sai Terviseameti töötaja ka koha peal määrata isikule sunniraha kuni 9600 eurot.

Ekspert K kohaselt oli ka ettevõtetel kaasaaitamiskohustus ehk õigus maski mitte kandvat inimest kaubanduskeskusesse/restorani/meelelahutuskohta vms mitte sisse lasta ja mitte teenindada. Ilma maskita inimese võis viia välja turvatöötaja, kutsudes vajadusel appi PPA. Kaasaaitamiskohustuse täitmata jätmise eest võidi ettevõtte suhtes alustada riikliku järelevalve menetlust:

Kui ettevõtted käituksid heaperemehelikult, tahaksid aidata riigile kaasa, siis tegelikkuses see vähendaks mittemaskikandjatest inimeste hulga, sest väga palju on inimesi, kes naeravad selle üle ja viskavadki sõrme – „aga te ei tee ju meile mitte midagi, nagunii mind kaubanduskeskuses keegi teenindab“ –, aga kui ettevõtja ütleb ka, et ma ei teeninda, siis tegelikkuses inimesed hakkaksid maski rohkem kandma.

Võrreldes kevadega 2020, kui inimesed tundsid olukorra pärast hirmu, olid ekspert K sõnul aasta hiljem inimesed olukorraga harjunud ning võisid vaatamata politsei tõhusale tööle võtta maski eest ära kohe, kui politsei oli läinud:

Hetkel on inimesed ühiskonnas lõhestunud kaheks. On neid inimesi, kes saavad sellest aru, miks maski on vaja kanda, ja nad kannavad seda. Nad aitavad meie riigikorrale kaasa. Teine osa inimesi jaguneb omakorda kaheks: on neid, kes on maski eitajad, kes mitte mingil juhul, isegi kui sa viid talle kõige paremad teaduslikud argumendid lauale, ta eitab seda. Tema on põhimõtteline vastand. Teine pool sellest on need, kes on kahe vahel. Kuna teda isiklikult ei ole puudutanud, siis ta laseb mõjutada ennast ümbrusest – kui teised ei kannu, ma siis ka ei kannu. Keegi otseselt ei nõua, keegi mind karistanud pole, ju siis ei ole vaja. Need inimesed ongi see grupp, kellega on vaja teha tööd. /.../ Just neile on vaja rääkida, et ärge uskuge kõike, mis meedias on kirjas jne.

Ekspert K arvates oli mingisugune edu saavutatud, kui suudeti panna mõtlema üks kümnest sellesse gruppi kuulunud inimesest. Ekspert K sõnul suudavad maskivastaseid kõige paremini mõjutada kodanikud – kui me kõik võtame südameasjaks käituda nii nagu ette nähtud, siis mingil hetkel näevad maskivastased, et neid on vähemus, et nende poole vaadatakse viltu ning nad hakkavadki maski kandma, sest nad kardavad saada häbimärgistatud.

„Käesolev koroona viiruse levikust põhjustatud eriolukord näitab selgesti, kui suur roll on eriolukorra juhul, kellelt avalikkus nõuab iga päev selgitust kehtestatud meetmete ja piirangute kohta“ (Tupay, 2020, lk 166). Kuigi koroonakriisi juhiks oli hädaolukorraseduse alusel Sotsiaalministeerium, oli Terviseametile suur surve ning ülisuured ootused. Ekspert K kohaselt pidid Terviseameti töötajad helistama läbi kõik COVID-19-positiivsed inimesed, andma juhised ja selgitama lähikontaktseid, teavitama tööandjaid ja koole, mis oli tervikuna meeletu protsess:

Terviseamet võib tänase päeva seisuga öelda, et ta on natuke kriisisituatsioonis, sest ta ei jõua kõiki kaardistada, meil ei ole sellist inimjõudu. Eelmisel aastal [s.t aastal 2020] ei olnud Terviseameti töötajatel ühtegi vaba päeva. Terviseamet teeb väga head tööd, aga me kõigega ei jõua alati tegeleda just nii kiiresti nagu ühiskond nõuab. Viirus on meist alati ühe sammu võrra ees.

Ekspert N-i kohaselt ei ole Terviseamet kunagi olnud operatiivasutus, mis oleks võimeline reageerima nagu politsei, minema kohale vestides ja vilkuritega. Terviseameti töötajad käisid kaebuste korral küll kohal, näiteks hambaravikliinikutes ja hooldekodudes, kuid COVID-19 pandeemia tõi operatiivsust hoopis teisele tasandile. Terviseameti töötajad pidid tegema kontoritööd, helistades nakatunud inimestele ja uurides nende lähikontakteid ja nakatumispäevi, aga samas oli ka järelevalve osas väga suur surve, et Terviseamet käiks tänaval vestides, kontrolliks maske, hajutatust jne:

Kuna Covid on üleriigiline, siis surve on selline, et me peaksime käima ka igal pool väga palju, aga survekoht ongi see, et Terviseamet on iseenesest väga väike asutus (ca 250–300 töötajat). Valupunkt on see, et väga palju asju soovitakse, et Terviseamet ise korraga teeks ning stressiallikaks on see, et sisuliselt on vaja valida, mida me tegema peame ja mis on kõige kriitilisem, mida on vaja ära teha, ning elada teadmiseaga, et mingid teised asjad jäävad tegemata, kuid varem või hiljem kellelegi ei meeldi, et need asjad on tegemata. Et kõigega tegeleda, selleks ressursi ei ole. See on pigem ühiskondlik ootus Terviseametile, kuivõrd võib-olla enne koroonakriisi teadsid vähesed inimesed, mis Terviseamet on ja millega Terviseamet tegeleb, aga kriisi ajal ootavad, et Terviseamet tegeleks.

Ekspert Z-i järgi olid Terviseametile suured ootused nii ühiskonnal kui ka valitsusel – nõuti operatiivtoimetamist seal, kus seda võimekust hakati alles arendama:

Terviseametiga on see probleem, et kogu aeg ollakse eelarvamustes, et Terviseamet – peate tegema, Terviseamet – miks te ei tee, aga seda meie sisemist elu ja seda, kuidas asjad tegelikult käivad, on huvi väga vähe. Isegi need poliitikud, kes täna riigis peaksid selle vastu huvi tundma, ega see neid nii väga ei huvita. Nemad ütlevad ultimaatum: „Tehke ära!“

Täna ühiskond ja juhtivpoliitikud ja valitsus eeldab seda, et Terviseamet käituks nagu operatiivasutus. Meil ei ole seda võimekust, me alles hakkame seda looma, me peame seda inimestes hakkama kasvatama ja sellest ei taheta aru saada, et meil ei ole täna selliseid inimesi, kes panevad vormi selga ja jooksevad kohe tänavale tulle.

Lisaks on Terviseametile olnud keerulisi ülesandeid ka seaduse tasandil. Näiteks on nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seaduse (NETS) alusel võimalik kehtestada karantiini üksnes eriti ohtliku nakkushaiguse puhul, milleks COVID-19 NETS § 2 punktis 3 nimetatud ei ole, seega ei ole selle haiguse puhul lubatud kehtestada karantiini NETS § 27 järgi (Tupay, 2020, lk 178). Sedasama kinnitab ekspert Z:

Kui helistab keegi poliitiline jõud ja ütleb: „Miks te ei tee? Hakake tegema!“ Hakkad selgitama, et me ei saa, et kogu inimeste piiramine, karistusõiguslik piiramine, haldusõiguslik piiramine käib selle alusel, et seaduses on väga selgelt antud loetelu, et seaduses on öeldud, mis on õige, mis vale. Mitte nii, et seaduses on kirjas mingi niisugune hägune lause, ja siis me paneme kõik sinna, mida me tollel hetkel õigeks arvame. Isiku õigusi ei piirata sellistel alustel.

Lisaks toonitas ekspert Z, et paljud viimase kümne aasta jooksul tehtud seaduse parandusettepanekud on endiselt Sotsiaalministeeriumi ametnike lausahtlites. Sama probleemi toob välja ka professor Tupay:

Nakkushaiguste leviku tõrjumist käsitlevates õigusnormides ilmnenud ebamäärarassused ja küsimused /.../ ei ole koroonaviirusest tingitud probleem. Mitmed täna esile ker-

kinud vajakajäämised – sh NETS iganenud sätted – on juristidele pikemalt teada. Kuid deklaratsioonide kiuste jääb Eesti seadusloome tihti poliitiliste lubaduste käepärase teenri rolli, mistõttu seadusi muudetakse üksikute uudisekännist ületavate küsimuste kaupa, ilma et jääks aega hinnata muudatuste mõju õigussüsteemile tervikuna. Kriisi olukorras ei saa seadus muutuda paremaks, kui ta rahuajal kujundati (Tupay, 2020, lk 179).

Selle kaudu annavad ekspert Z-i sõnul valitsusametnikud ise vastuväited kätte vandenõuteoretikutele, kes tahavad õonestada kodanike usaldust riigi vastu ja seeläbi saavutada anarhiat. Mis puudutab anarhiat, siis ekspert Z toonitab, et sellised kriisilukorrad tekitavad erinevaid võimalusi, ning kui asutused, nagu Terviseamet, ei saa oma tööd õigesti teha õigusliku aluse ja seljataguse puudumisel, võib juhtuda, et Terviseameti ametnik võib ebaseadusliku toiminguga ära teha, näiteks kedagi trahvida, aga hiljem tuleb kogu see toiming maksumaksja raha arvelt uuesti kinni maksta.

Oma kriisieelsetes riskianalüüsidest oli Terviseamet arvamisel, et „kogu riiki haarava kriisi puhul koormatakse nad üle ülesannetega, millega asutusel pole lootustki hakkama saada“ (Riigikontroll, 2021, lk 7). Nii koroonakriisi ajal juhtuski. Kriisi esimese ja teise laine ajal „oli Terviseameti võimekus vähene ja ootused talle ebarealistlikud“ (Riigikontroll, 2021, lk 8). Samuti tuleb eredalt esile, kuidas protestijad ja isegi EKRE nägid NETS-i vastuvõetud muudatusi politsei-riigi kehtestamisena ning kuidas need muudatused on tegelikkuses aidanud leevendada Terviseameti ametnike tohutut ja lõpmatut menetluskoormust, mis on see, mida tavainimesed ei tea ega pruugi kusagilt teada saada.

2.3. PANDEEMIA JA INFODEEMIA VÄLJAKUTSED POLITSEI- JA PIIRIVALVEAMETILE

Politsei- ja Piirivalveamet on tõhusalt aidanud Terviseametit kogu COVID-19 kriisi ajal. Ekspert T sõnul oli ülesannete rohkuse tõttu PPA-l kevadel 2020 keeruline pika plaani/strateegia hoidmine – mida asutus täpsemalt teeb, mille eest seisab, mis on asutuse põhimõtted. Pikka vaadet oli raske hoida, sest pigem oli tegemist väga kiire reageerimisega – kohe oli vaja midagi ette võtta ja ära teha. Ekspert G sõnul oli kevadel 2020 PPA-le keeruline see, et kogu koroonaviiruse temaatika oli kõigi jaoks uus ja sellest tingitult olid riigi meetmed võib-olla pisut rangemad, kuna riik jõudis liiga ruttu eriolukorrani, mis on suhteliselt erakordne meede, mida Eesti Vabariigis väga vaja kasutada ei olegi. Sealjuures kehtestati ka uus Euroopa Liidu sisene piirirežiim. Inimesed olid sellel ajal suhteliselt kuulekad. Sellesse kevadisse perioodi jäi ekspert G kohaselt ka vandenõuteoretikute esimene aktiveerumine, mis ei jõudnud reaalse tegevusteni. Suvine vaheperiood natuke rahustas olukorda kuni 2020. aasta novembrikuus kehtestatud piiranguteni. See oli esimene reaalne häirekell, mil toimusid üleskused riigi reegleid eirata. Samal ajal püüdis PPA neid reegleid kehtestada, omamata selleks häid sanktsioone. Toimunud maskivastaste meeleavaldus ühendas vandenõuteoretikuid ja sealt alates hakkas huvitatute arv järjest kasvama. Järgmine aktiveerumine toimus 2020. aasta lõpus, kui inimesed hakkasid riigi kehtestatud reegleid rohkem eirama.

Ekspert G kohaselt toimus 2020. aasta lõpus veel üks oluline sündmus ehk esimeste vaktiinide jõudmine Eestisse. Vaktisineerimisvastastus on võtmesõna, mis ühendab vandenõuteoretikute seltskonda üle maailma. Uudis päästeametniku kohta, kes suri teadmata põhjusel peale vaktiinide manustamist, andis kindlasti veel lisatõuke vandenõusse uskujate hulga kasvuks:

*Minu praktika paraku näitab seda, et kõikvõimalikud vandenõulased satuvad tihtipeale selliste reaktsioonide keskele, kus eestvedajad on tegelikult äärmuslased – nii Hollandi, USA kui ka muude riikide näited ilmselt viitavad sellele, et äärmuslased kasutavad ära seda situatsiooni, kus vandenõulased avaldavad oma meelt ja seda kasutatakse poliitilistel eesmärkidel ära just äärmuslaste poolt ning see vägivaldne pool on just äärmuslaste tekitatud. **Radikaliseerumine ja vandenõuteoretikute ärakasutamine meil lähitulevikus võib üha hoogustuda.** PPA teeb kõike, et neid pingeid kuidagi maandada, et see on pigem riigi poliitika ja valitsemise küsimus, kuidas seda kõige mõistlikum teha, aga PPA vaade on võimalikult palju maandada juba ennetavalt selliseid konfliktsituatsioone.*

Kui aga rääkida olukordadest, kus inimesed keeldusid maski kandmisest ja vaidlesid politseiametnikega (millest tehtud videoid on üles laaditud ka sotsiaalmeediasse), siis selle kohta tõdeb ekspert T, et tegemist oli politseinikega, kes pigem ei olnud harjunud patrullimistööga ja tegid varem enamasti kontoritööd:

2020. aasta detsembri keskpaigast 2021. aasta jaanuari keskpaigani oli PPA kahekordse ressursiga väljas ehk siis PPA tõstis patrulliressurssi kahekordseks, kellest pooled tegid Covidi tegevusi. Aga nende poolte hulka sattus PPA selliseid inimesi, kes igapäevaselt ei tee patrullitegevusi, ja need videod jne, mis on olemas sotsiaalmeedias, nendes on näha, et inimesed, kes sattusid provokaatorite ohvriks, nemad ei teinud igapäevaselt patrullitööd. See on üks põhjus. Kui tavaline patrullametnik oskab sellises konfliktisituatsioonis väga hästi hakkama saada, siis need ametnikud, kes on eelkõige teinud kontoritööd, pole võib-olla üldse kunagi patrulli tööd teinud või tegid seda aastaid tagasi, siis nendel oligi raske ennast sellises uudses olukorras kehtestada.

Ekspert T arvates on videoid politsei kohta ilmunud pandeemia ajal rohkem kui muidu, kuna inimesed olid pinges ning ka politsei ei teinud oma tavapärast tööd. Politsei tegi tööd ametiabipalve raames. Inimesed aga tahtsid oma kriisiväsimust riigi esindaja peale välja elada, kuna politsei on olnud läbi koroonakriisi võib-olla kõige otsesem kriisiga kokupuude nendele inimestele, kes pidid reegleid järgima. See on ka põhjus, miks konfliktisituatsioonid võisid tekkida. Samas ekspert T sõnul: „Kui sa tead, et sa teed õiget asja, sa teed kellegi jaoks seda, ja siis su nägu täis sõimatakse ja – veel hullem – tehakse video sellest kõigest ja pannakse sotsiaalmeediasse internetti üles, kust see kunagi ära ei kao – see on kõige demotiveerivam siinjuures.“

Ekspert T sõnul on PPA-l konstaablid, kes jälgivad, mis meedias ja sotsiaalmeedias toimub. Vandenõuteoretikud või erineval arvamusel olevad inimesed said nii palju sõna just selle tõttu, et riigi kommunikatsioon pandeemia teemal ei olnud selge ega üheselt mõistetav:

Miks inimesed vandenõuteoretikuid kuulavad ja usaldavad on see, et nemad pakuvad lihtsaid lahendusi. Inimesele, kes ei mõista viiruse levimise keerukust ja kõike seda, mis seal taustal on, ja ei taha oma aega kulutada taustaga tutvumiseks või kellel on mingisugused erahuvid (nt reisimise eesmärkidel vms) – need on vandenõuteoretikute poolehoidjateks. Oleme näinud, et inimesed, kes tegelevad vandenõuteooriatega, neil võib olla paljus oma huvi ka sees. Aga need, kes seda infot levitavad, ei ole hariduselt kõige haritumad. Sotsiaalmeedias on väga lihtne leida infot, mis tundub, et oleks õige, aga tegelikult ei tea ju, kes seda kokku kirjutas. Siin vahepeal levis ka see, et Venemaal keegi lahati ja tuligi välja, et 5G oli koroonapõhjuseks.

Samas vajab PPA ajalist ressursi kogu vandenõuteoretikute toodetud materjali kontrollimine. Ekspert R-i kohaselt on kriisi ajal vandenõuteoretikutel ühelt poolt oluliselt rohkem aega materjalid valmis saada ja sotsiaalmeediasse üles panna. Teiselt poolt on nõudlus palju suurem, sest inimestel on aega nende materjalidega rohkem tutvuda. PPA-s kõiki neid materjale läbi vaadata ja kuulata on aeganõudev, kuna tuleb hinnata, kas kõneleja kutsub üles näiteks rahvarahutustele, valitsusevastastele tegudele, põhiseadusliku korra kukutamisele vms. Samas toonitab ekspert R, et vandenõuteoretikute videotele on omane eriline väljendusviis, nii nagu kõikidele radikaalidele. See on emotsionaalselt, religioosselt, ideoloogiliselt laetud väljendusviis: kõnelejad räägivad hästi palju, kasutades kujundeid, epiteete, pöörates erilist tähelepanu semantikale – kuidas öeldakse, mida rõhutatakse, kellega võrreldakse vms. Seega nõuab tihtilugu nendes videotes räägitu veel eraldi analüüsimist. Samas nendib ekspert R, et isegi kui kõike analüüsida, tekib küsimus, kas kõneleja lihtsalt kordab kellegi sõnu või on tegemist üleskutsega päris agendale.

2.4. EESLIINI TÖÖTAJATE TUNNUSTAMISE VÕIMALUSED

Uuringust nähtub, et nii COVID-19 pandeemia kui ka infodeemia tõttu oleks vaja toetada eesliini töötajaid, kes on tegelenud valitsuse kehtestatud suuniste rakendamise, selgitamise ja kontrollimisega. Üks uuringu raames ekspertidele esitatud küsimus kõlas järgmiselt: kuidas oleks Eestis võimalik toetada pikaajalise koroonakriisi ajal kõige rohkem hõivatud eesliini töötajaid, et nende motivatsioon püsiks? Siin on uuringus intervjueritud ekspertide vastused sellele küsimusele.

Ekspert K:

„Kandas on üks politseimeede, mida nad rakendavad juba 16 aastat. Kui inimesed ei tahtnud politseiga koostööd teha ja pigem jooksid ära, siis politsei hakkas tänaval inimeste juurde minema, tegema neile positiivseid märkusi nagu „sa oled positiivne kodanik, punase tule all ilusti seisid, ratas kõrval“ ja nad andsid inimesele boonuskviitungi, mille alusel sai kusagil soodsamalt käia või olla. Inimesed hakkasid tegema politseiga koostööd, kõik tahtsid paista politseile silma. Miks ka mitte proovida tulevikus midagi sellist teha niimoodi, et me täname neid inimesi, kes kannavad maski ja märkame neid. Kui me kiidame kodaniku selle eest, et ta kannab maski ja käitub nii, nagu vaja on, siis äkki keegi võtab innustust. See on piitsa ja prääniku meetod.“

Ekspert M:

„Vajalik on rõhutada nii tervishoiu kui ka korraaitse eesliini töötajate töö vajalikkust ja tõhustada nende positiivset kuvandit. Sotsioloogiliste küsitluste järgi oli enamust vastajaid nõus sellega, et PPA peaks kontrollima maski kandmist. Seega seisneks selle küsimuse lahendus kommunikatsiooni kaudu selles, et anda kõlapinda enamuse arvamusel – kes toetab ja austab politseid, selle staatust ja volitusi – ning et see arvamus hakkaks kujundama normi. Vaktsiinivastaseid, vandenõuteoretikuid, inimesi, kes solvavad meditsiinitöötajaid või ei usalda politseiametnikke ning solvavad neid, on tegelikult vähem, kuid neid märgatakse, jäetakse meelde, seega mõjutavad nemad negatiivselt politseinike motivatsiooni, psühholoogilist tausta riigis, pikemas perspektiivis tervishoiu- ja korraaitsetöötajate läbipõlemist ja võimekust toimida professionaalselt kõrge pingega olukorras. Ebaprofessionaalne käitumine jällegi annab vandenõuteoretikutele hoogu.“

„Eesliini töötajate kuvandi tõhustamise ja informatsioonilise toetamisega võiks tegeleda Sotsiaalministeerium ja Siseministeerium, nende tellimisel võiks algatada kom-

munikatsioonikampaaniad. Teine tasand on MTÜde ja kolmanda sektori mobiliseerimine, et anda kõlapinda positiivsetele arvamustele ja häälele eesliini töötajate toeks. Võiks teha midagi analoogset presidendi taskulampide ideele¹, näiteks „naerata politseinikule“, „ütle politseinikule „aitäh!““ Sellised lihtsad asjad võivad töötada, et anda eesliini töötajatele aimu, et enamus inimesi hindab neid, ning negatiivne suhtumine on pigem erand. Kuna inimeste motivatsiooni ja vastupidavuse ressursid on piiratud, paljud inimesed töötavad ilma puhkuseta.“

Ekspert N:

„Kui ka üks inimene sind päevas südamest tänab, siis see muudab meie töö oluliselt lihtsamaks.“

Ekspert G:

„Ühest küljest võime tuua Soome näite, kus on riik läinud seda teed, et tervishoiukriisi raames panustatakse väga palju oma töötajate puhkeperioodiks. Ka politseis on kehtestatud väga rangelt see, et võimalikult palju oleks vaba aega, et politsei ei koormaks ennast üle. Eestis on politsei kriisi algusest olnud võtmerollis ja kõige rohkem nähtav ja oleme saanud endale kõige rohkem vandenõuteoreetikute vaenlasi. Minu mõte oleks see, et hetkel on küll kriis hästi eskaleerumas faasis, aga niipalju kui võimalik toetada just politseiametnike puhkeperioodi ja mittedesaktiivsust tänapäevasesse olukorrasse. Politsei peaks siiski jääma reageerijaks, et me tegutseksime süütegudega ja nende ennetamisega, aga et me ei tegeleks, piltlikult öeldes, pileti kontrolliga. See ei ole ja ei saa olla Politsei- ja Piirivalveameti põhitegevus. Me saame olla toetav jõud sealjuures, kui on vaja reageerida, me reageerime, aga et me oma inimesi ei väsitaks ära nende teemadega, kus PPA roll on teisejärguline. See ei ole tänuväärne roll, sellega me põletame oma inimesi läbi. Positiivsetel kampaaniatel oleks teatud mõju – sõnavõtt, artiklid, postitused – aga mitte lõpmatuseni. Pikkplaanis ei ole inimene kummist.“

Ekspert T:

„Tavaliselt eestlaste puhul ongi see halb asi, et kui on midagi halvasti, siis öeldakse kindlasti välja see, aga kui midagi on hästi, siis jäetakse endale teada. Seda on ka koroonakriisi puhul. Meile on tulnud sisse ka kiituseid, aga need ei ole saanud laiemat meedia tähelepanu. Meie ei ole ise reklaaminud oma inimeste tööd, kuidas ja mida nad teevad. Politsei võiks kindlasti seda rohkem teha.“

Ekspert H:

„Mis aitab tugevat sõnumit luua, on inimene, kelle sõnum levib tugevamalt, paremini ja kindlamalt. Mis aitab, on positiivsed lood – kas positiivsed isikulood, näiteks väga eeskujulikust meditsiinitöötajast, politseinikust, et kuvada, mida nad tegelikult teevad, kui pingeline ja raske see on.“

Kokkuvõtteks võib öelda, et kõik küsitatud eksperdid toetavad eesliini töötajate tunnustamist nii lühi- kui ka pikaajaliselt. Oluline on, et oma arvamust väljendaks aktiivsemalt ka Eesti elanike enamus, kes toetab riigi kehtestatud koroonaviiruse vastaseid meetmeid. Samas võib politseiametnik inimestega rohkem rääkida ning kas kiita neid reeglite täitmise eest või seletada, et mitte kõik internetis ja sotsiaalmeedias leviv teave pole õige.

¹ 16.03.2020 kutsus Kersti Kaljulaid Eesti elanikud üles seisma õhtul kell 20.00 akna juures ja lehvitama kahe minuti jooksul (telefoni) taskulambiga eesliini töötajate toetuseks.

Pikemas perspektiivis võiksid muud struktuurid tegeleda juhtumitega, mis ole tegelikult süüteod. Kindlasti oleks vaja ka avalikkusele rohkem selgitada ja avalikult tunnustada Terviseameti ametnike tööd.

KOKKUVÕTE

Pandeemia ja infodeemia tõttu inimestes kogunenud viha ja tigidus vallandus tihtilugu eesliini töötajate peale, kes on riigi esindajad. Eestis ilmus pandeemia esimese ja teise laine ajal politseiametnike mõnitavaid videoid rohkem kui muidu, kuna inimesed olid pinges, ka politsei tegutses väljaspool tavalist olukorda, ametiabi korras. Politseiametnikud pidid ise täitma riigi kehtestatud reegleid ning kontrollima, et ka teised seda teeksid. Inimesed kippusid välja elama pandeemiast tingitud viha ja pinget just riigi esindajate peale, kuna politseiga oli inimestel kogu pandeemia ajal kõige otsesem kokkupuude. Ouline probleem oli ka see, et kui kutsuti üles riigi seatud reegleid eirama, samal ajal kui politsei püüdis neid reegleid jõustada, siis ei olnud politseil selleks valitsuse kehtestatud sanktsioone. Seega puutus politsei kokku naeruvääritava suhtumisega, kuna inimesed ei võtnud riigi kehtestatud normi tõsiselt. Pandeemia on Politsei- ja Piirivalveametile olnud pigem kiire reageerimise aeg, raske on olnud hoida pikka vaadet. Pikemas perspektiivis peaks politsei ekspert G arvates jääma siiski reageerijaks ehk süütegude menetlejaks ja mitte kulutama ressursse, tehes tööd, mis ei ole sisuliselt politsei töö ning mille eest politseinikke sõimatakse.

Politsei- ja Piirivalveameti jaoks olulised katsumused väärteabe ja vandenõuteooriate laialdase leviku tõttu pandeemia ajal on olnud tihedalt seotud ülesannetega riigi strateegilisele kommunikatsioonile. Kõige olulisem probleem on pandeemiaga seotud kriisi ajal ühtse ja läbipaistva sõnumi vajadus. Esiteks, et inimestele ei tunduks, et neile valetatakse. Teiseks, et vandenõuteoretikud ei saaks kasutada riigi ametlikke materjale selleks, et naeruvääristada riigi tegevusi ja seeläbi jõustada oma agendat, kuna riigi sõnumid on üksteisega vastuolus. Seega on vaja, et ametlikud sõnumid oleksid omavahel seotud, selged ja läbipaistvad. Sellisel juhul saadakse nendest ühtemoodi aru nii poliitikute, kodanike kui ka politseiametnike seas (mis oli mõne korralduse puhul probleemiks, kuna liiga üldise korralduse puhul on politseil raske selle täitmist kontrollida). Ekspert G kohaselt peaks valitsus kriisi ajal olema valmis ka raskemaid ehk radikaalsemaid sõnumeid välja andma, kuna leebe sõnum tekitabki vastuolusid, kui sellele järgneb peaaegu kohe juba karmim sõnum.

Ühtse sõnumi loomiseks on vaja teha koostööd meediaasutustega, et nad ei ajaks taga *clickbate*'i, vaid tunneksid oma suurt vastutust rahva õigesti informeerimise eest. Väga tähtis on ühtse sõnumi loomiseks ka kõikide osapoolte meeskonnatöö ja eriti poliitikute vastutus, kuna väga oluline on mitte politiseerida ega kasutada oma reitingu tõstmiseks kriisi, millest inimesed on väsinud, mille suhtes tunnevad ohtu ning hirmu. Pealegi, kuigi vandenõuteoretikutega soovitatakse mitte vaielda, võib siiski neile vastata, kasutades pildilist huumorit (nt luua meeme), ja niimoodi levitada internetis vastunarratiivi.

Kahtlemata said väga tõsised katsumused pandeemia ajal osaks Terviseametile. Kuigi Terviseamet ei ole suure töötajate arvuga operatiivasutus, on ametile olnud kõrged

ootused, et lisaks nakatanute ja nende lähikontaktsete kaardistamisele ning neile juhiste andmisele käiksid vestides Terviseameti ametnikud ka tänaval ja kontrolliksid koroonaviiruse-vastaste meetmete järgimist. Keegi valitsusest võis anda pandeemia pakilises olukorras Terviseametile korralduse teha midagi, mis tundus võib-olla praktiline, kuid ei olnud vastavuses seadusega. Kuigi Terviseamet oleks võinud sellise korralduse täita, ei oleks ebaseaduslik toiming olnud kellelegi kasulik ja annaks vaid rohkem hoogu vandenõuteoretikutele. Terviseametnikud on näinud palju vaeva, et olukorda selgitada, kuid on olnud ka inimesi, kes ei ole teinud üldse koostööd, väites, et koroonaviirust ei ole ning nad ei annagi oma lähikontaktsete andmeid. Terviseametis rotatsiooni korras töötanud politseiametnikud pühendasid palju aega, et selgitada meetmete rikkujatele olukorda ja kutsuda toimingule. Tihtilugu oli rikkujate hulgas aga inimesi, kes ei täitnud eneseisolatsiooni reeglit väga raske majandusliku olukorra tõttu. Seega võiks järgmiste tervisekriiside lahenduste planeerimisel arvestada rahahädades inimeste jaoks kodanikupalgaga, milleks võiks olla miinimumpalk. Pealegi võiksid ekspert K sõnul kriisi ajal kõik intressid olla peatatud.

Riigikontrolli (2021, lk 7) kohaselt „Covid-19 pandeemia osutus õnnetuseks, mis tegelikult hüüdis tulles, kuid ohumärke ja hoiatusi eirati“. Kuigi oli pikemat aega teada, et Terviseametil ei ole ulatusliku tervisealase kriisi haldamiseks vajalikku võimekust ega ressursi, jäeti kriisiolukorras Terviseametile üle jõu käivaid ülesandeid. Samas raskendasid Terviseameti tööd pikemat aega uuendamata seadused. Kogu riiki hõlmavat kriisi ei saa strateegiliselt lahendada üksnes Terviseamet või Sotsiaalministeerium, millega seoses kavatakse valmisoleku seaduses määrata tervet riiki hõlmava kriisi strateegiliseks lahendajaks valitsust ning selle toetajaks Riigikantseleid, kes moodustab kriisistaabi (Riigikontroll, 2021, lk 10). „COVID-19 levikuga toimetulekul on võtmesõnad ühtsus ja selgus nii kriisijuhtimises, suhtlemisel avalikkusega kui ka riigiasutuste koostöös“ (Riigikontroll, 2021, lk 12). Võib tõdeda, et selline ühtsus ja selgus saavutati pandeemia ajal hoolimata kõikidest väljakutsetest Terviseameti ja Politsei- ja Piirivalveameti tõhusas koostöös, mille edaspidiseks toimimiseks on vaja nende asutuste töötajate tunnustamist nii heade sõnade kui ka puhkustega.

KASUTATUD ALLIKAD

- BBC News, 2020. Coronavirus: Hundreds gather in Madrid for anti-mask protest. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-53802226> [Kasutatud: 05.01.2022].
- BBC News, 2020a. Berlin Covid protest broken up near Brandenburg Gate. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.bbc.com/news/world-europe-54985622> [Kasutatud: 05.01.2022].
- Belova-Dalton, O., 2021. Spread of Fake News and Conspiracy Theories Leading to Potential Radicalisation During COVID-19 Pandemic: the Case of Telegram.ee. *Proceedings of Estonian Academy of Security Sciences*, 20, 175–214.
- Dettmer, J., 2021. Lockdown Protests Snowball as Europe's Libertarians Fret About Freedom. *VOA News*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.voanews.com/covid-19-pandemic/lockdown-protests-snowball-europes-libertarians-fret-about-freedom> [Kasutatud: 05.01.2022].
- Euroopa komisjon, 2021. Kuidas tunda ära vandenõuteooriaid? [Võrgumaterjal] Leitav: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/identifying-conspiracy-theories_et [Kasutatud: 05.01.2022].
- Finestone, J. (ed.), 2021. Strengthening governance during the COVID-19 pandemic: A snapshot of UNDP's work across the globe. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.undp.org/publications/strengthening-governance-during-covid-19-pandemic-snapshot-undps-work-across-globe#modal-publication-download> [Kasutatud: 04.01.2022].
- Krjukov, A., Süldre, L. ja Nael, M., 2020. Fotod: maskide vastane meeleavaldus Vabaduse väljakul. *ERR.ee*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.err.ee/1172770/fotod-maskide-vastane-meeleavaldus-vabaduse-valjakul> [Kasutatud: 05.01.2022].
- Madise, Ü., 2021. Õiguskantsleri Aastaülevaade 2020/2021. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2021/oiguskantsleri-aasta> [Kasutatud: 04.01.2022].
- Nael, M., 2021. Koroonapiirangute vastased avaldasid Toompeal meelt seaduse muutmise vastu. *ERR.ee*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.err.ee/1608162913/koroonapiirangute-vastased-avaldasid-toompeal-meelt-seaduse-muutmise-vastu> [Kasutatud: 05.01.2022].
- Objektiiv, 2021. Juhtkiri: politsei jõukasutamise volituste laiendamine väljaspool eriolukorda tekitab tõsiseid küsimusi. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://objektiiv.ee/juhtkiri-politsei-volituste-laiendamine-valjaspool-eriolukorda-tekitab-tosiseid-kusimusi/> [Kasutatud: 05.01.2022].

- Postimees, 2020. Paremaärmuslased kasutavad pandeemiat laienemiseks. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.postimees.ee/7115096/paremaarmuslased-kasutavad-pandemiat-laienemiseks> [Kasutatud: 05.01.2022].
- Pärg, H., 2021. Riigikogu võttis vastu proteste põhjustanud NETS-i. *Õhtuleht*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ohhtuleht.ee/1033826/riigikogu-vottis-vastu-proteste-pohjustanud-nets-i> [Kasutatud: 05.01.2022].
- Pärli, M., 2021. Terviseamet algatas koroonat levitanud Aivar Koka suhtes väärteomenetluse. *ERR.ee*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.err.ee/1608096358/terviseamet-algatas-koroonat-levitanud-aivar-koka-suhtes-vaarteomenetluse> [Kasutatud: 05.01.2022].
- Riigikontroll, 2021. Koroonakriisi viis õppetundi. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/dokumendiregister/dokument/ceffa4e0-8ab9-45b1-80e1-0b83cbf4c77d> [Kasutatud: 11.04.2022].
- Torop, P., 2020. Neutraalne ja aus seletamine rahustab ühiskonda. *Edasi*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://edasi.org/56826/peeter-torop-neutraalne-ja-aus-seletamine-rahustab-uhiskonda/> [Kasutatud: 05.01.2022].
- Tupay, P. K., 2021. Riigivõimu otsused koroonaviiruse ohjeldamiseks: kas garantiikiri Eesti riigi püsimiseks või demokraatia lõpp? *Juridica*, 2020: 3, lk 163–179.
- Tupay, P. K., 2021a. Paloma Krõõt Tupay: kas oleme politseiriigi loomise lävel? *ERR.ee*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.err.ee/1608172075/paloma-kroot-tupay-kas-oleme-politseiriigi-loomise-lavel> [Kasutatud: 05.01.2022].
- Tõnumaa, H., 2020a. Meeleavaldused üle maailma: tuhanded inimesed protestivad koroonameetmete vastu. *Telegram*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.telegram.ee/maailm/meeleavaldused-saksamaal-tuhanded-inimesed-protestivad-koroonameetmete-vastu> [Kasutatud: 04.01.2022].
- United Nations Department of Global Communications (UNDGC), 2020. UN tackles ‘infodemic’ of misinformation and cybercrime in COVID-19 crisis. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/un-tackling-%E2%80%98infodemic%E2%80%99-misinformation-and-cybercrime-covid-19> [Kasutatud: 04.01.2022].
- Zavadskaya, M. & Sokolov, B., 2020. Linkages between Experiencing COVID-19 and Levels of Political Support in Russia. *PONARS Eurasia*, Policy Memo No. 677.

UURING KESKENDUB COVID-19 PANDEEMIA ESIMESELE JA TEISELE LAINELE EHK PANDEEMIA ALGUSEST KUNI 2021. AASTA SUVENI, KUI EESTI ÜHISKONNA LAIAULATUSLIKU VAKTSINEERIMISEGA EI OLDUD VEEL ALUSTATUD NING PALJUD EESLIINI ASUTUSTE TÖÖD LIHTSUSTAVAD SEADUSEMUUDATUSED EI OLNUD VEEL VASTU VÕETUD.

Uuring käsitleb, kuidas Terviseamet, Politsei- ja Piirivalveamet ja riigi strateegiline kommunikatsioon püüdsid tulla toime tervet riiki hõlmava tervisekriisiga, järgides olemasolevaid õigusakte ja rakendades täismahus asutuste ressursi. Samuti seda, kuidas tuldi toime inimestega, kelle usaldus riigi vastu ning valmisolek alluda riigi esindajate korraldustele langes kas riigi ühtse ja läbipaistva sõnumi puudumise, sanktsioonide puudumise või viiruslikult levivate valitsusvastaste vandenõuteooriate ja valeuudiste tõttu. Uuringu keskmes on vastupanu maskikandmisele ja liikumispiirangutele nii protestijate kui ka riigiasutuste töötajate seisukohast.

